

SEMINARSKI RAD IZ FILOZOFIJE

HERAKLIT (*HERACLITUS*; 535.-475. p. n. e.)

Jedan od najautentičnijih predstavnika kosmološkog perioda, Heraklit, potiče iz Efesa (današnja Turska), grada na obali Male Azije. Kakav je bio po naravi, možemo zaključiti po njegovom načinu života. Naime, poznato je da je Heraklitov život bio krajnje individualan, okrenut samom sebi, može se okarakterisati kao mizantrop sa naglašenom melanholičnom crtama. Bio je svestan svojih revolucionarnih, originalnih misli, zbog čega je smatrao da ima puno pravo osuditi svoje prethodnike. Tako prezire epske pesnike (Hesioda, Arhilaka), a naročito Homera za koga smatra da ga trebaju "išibati i oterati sa javnih takmičenja". Heraklitov kritički stav prema svojim prethodnicima ogleda se i u jednom od segmenata njegove filozofije, prema kom on jasno i ekstremno razlikuje znanje od mudrosti. Tako smatra da njegovi prethodnici Pitagora, Ksenofan i Hekatej poseduju znanje, ali nisu dostojni nazvati sebe mudrim. Heraklitov opus sačuvan je u vidu fragmenata (oko 130) koji su bili lakonski formulisani, često veoma metaforični, pa čak i duhoviti ("Magarcima bi bilo preče seno od zlata"). Zbog svoje nesvakidašnje ličnosti i često konfuznog načina opštenja, zadobio je epitet "mračnog filozofa".

Jedna od osnovnih ideja njegove filozofije jeste borba, rat suprotnosti. On smatra da je rat od fundamentalnog značaja za nastanak svih stvari. Sve što postoji na svetu, smatra Heraklit, plod je borbi i nastalo je iz nužde. Ono što omogućava genezu i ciklično kruženje supstanci jeste vatra. U procesu paljenja i gašenja (uopšte postojanja) vatre postoji dva puta: put nagore i put nadole. Putem nagore Heraklit označava metamorfozu zemlje u vodu i vode u vatru; dok put nadole predstavlja prelaz vatre u vodu, a vode u zemlju. Ovo mišljenje predstavlja dinamično kruženje stvari u prirodi. Osnovni faktor pri tom je promena, prelaz materije iz jednog oblika u drugi. To neprestano kruženje čini da svet bude upravo onakav kakvim ga mi doživljavamo (*panta rhei*). Pri tom mora se uvideti jedinstvo u mnoštvu tj. postojanje zajedničkog u sveopštem. Suština ove misli krije se u stalnom menjanju: supstancija nikada ne miruje u onom obliku koji je već postigla, nego neprestano teži daljem diferenciranju, tj. daljoj promeni. Drugim rečima promena je jedina stalna stvar u postojanju. Pri ovom procesu materija nikada ne menja svoju količinu, već samo oblik, formu. Ovim filozofskim viđenjem Heraklit je nagovestio dobro poznati "zakon o očuvanju energije". Razmatrajući ovaj stav postaje jasno značenje vatre. Da bi vatra postojala ona mora transformisati i trošiti raznovrsne supstancije u sebe. Proizilazeći iz niza stvari, vatra ih preobražava u sebe; ali bez materijalne

pozadine ona bi prestala da gori (da postoji). Upravo zbog toga vatra je za Heraklita neka vrsta esencijalne supstance (*urstoff*), koja proizilazi iz interakcije sa pojedinačnim. Ova filozofska misao je bila opisana u fragmentu br. 30: "*Ovaj svet isti je za sve, nije ga stvorio ni jedan bog i ni jedan čovek, nego je uvek bio i jeste i biće večito živa vatra koja se merom pali i merom gasi*". U svom tumačenju Heraklit nije insistirao isključivo na relativnosti postojanja stvari, već je težio objašnjenju međusobne povezanosti suprotnih pojava (leto i zima, dan i noć,...). "Hrpa nasumice nabacanih stvari daju najlepšu harmoniju.", ističe u jednom svom fragmentu ukazujući na nužnost korespondencije među suprotnostima, kako bi konačno nastalo "mnoštvo".

Sledeća vitalna stavka filozofije ovog antičkog mislioca jeste LOGOS. Ova reč, u bukvalnom prevodu, ima više značenja: um, reč, zakon, smisao, istina,....Ipak, da bi se razumeo, *logos* zahteva mnogo dublje tumačenje. On bi, na neki način, predstavljao sveopšti zakon, koji je iznad svega. Po Heraklitu sve se odvija prema *logosu* kao opštem, imanentnom zakonu. Iako ga ne možemo čulno registrovati, on je svuda prisutan i onipotentan. To je realni, objektivni zakon po kome se sve dešava i čemu sve podleže, kako priroda, tako i čovek. Njegovo delovanje moguće je spoznati udublivanjem u prirodu, tj. analizom pojedinačnog. Većinu ljudi, upravo zbog toga što ne mogu ili ne žele spoznati *logos*, Heraklit naziva "spavačima". Kao što je *logos* zajedničko svemu postojećem, tako bi i ljudima trebalo biti zajedničko mišljenje. Suština odnošenja pojedinaca prema *logosu* najbolje je prikazati na sledeći način: znanje (istraživanje) nije prvobitni cilj, prvo je ono jedno od čega sve zavisi-cilj je dovesti čoveka na pravi put. Taj put podrazumeva saznanje iz koga sledi delovanje po *logosu*. Čovekov um treba postati momentom (sažetkom) opšteg uma. Na taj način pojedinac može da živi u skladu sa *logosom*, shvativši "jedinstvo u mnoštvu". Simbolično, ovo bi se moglo prikazati pravnom snagom nekog zakona u okviru ustava same države: taj zakon (čovekov um) mora konkretno postojati i delovati, a da pri tom ostane u potpunom okviru i harmoniji sa samim ustavom (*logos*). Definišući čovekovo postojanje (njegov smisao i stremljenja), Heraklit je rekao sledeće: "Čoveku je njegov *etos demon*". Drugim rečima, čovekov karakter (njegovat bit) poistovećuje se sa njegovom sudbinom (životom). Na to se odnosi i fragment br. 12: "*Razumno misliti je najveća vrlina, a mudrost je istinu govoriti i raditi prema prirodi, slušajući je*". Sa ovakvim načinom života, koji objektivno Heraklit nije očekivao od ljudi, čovek bi mogao posedovati "suvu dušu" - mudrost. Razumeti *logos*, znači prekoračiti pojedinačno, naći opšte u svim pojedinačnostima, što važi za celinu; to je jedini put ka apsolutno transcendentnom (*logosu*).

Princip suprotnosti koji postoji u objektivnoj stvarnosti, zasnovan je na trajnoj zakonitosti te kod Heraklita nigde ne postoji mesto za upravljanje od strane boga. To je suština njegovog "redukovanog" panteizma. Pošto čovekova duša kao i sve druge stvari neprestano podleže promeni Heraklitova filozofija odbacuje sve ideje o zagrobnom životu i bogovima kao dominantnim bićima su stvorila svet. O tome svedoči fragment br. 36: "*Dušama je smrt vodom postati, a vodi je smrt zemljom postati. Od zemlje postaje voda, a od vode duša*". Ljudima na taj način spas ne leži u zagrobnom životu već u spoznavanju zakona sveta i

u sopstvenom *etos-u*. Na taj način pojedinac može posedovati mudrost-*sophon*, i "biti budan".

Zanimljivo je, što Heraklit, iako pretežno zaokupljen prirodom, pokazuje afinitete prema sociološkom vidu postojanja. Prisutnost logosa u društvu on je iskazao kao vid društveno-etičkog principa koji sprovodi stalnu selekciju i svakog postavlja na svoje mesto, stvarajući adekvatnu hijerarhiju. Na to se odnosi fragment br. 53: "*Rat je otac svemu, svemu kraj, jedne je učinio bogovima, a druge ljudima, od kojih neke robovima, a druge slobodnima*". Iz ovoga se može zaključiti da Heraklit društvene odnose nije shvatio kao rezultat klasne i materijalne diferencijacije, već kao plod nužne borbe. To je dokazao i svojim odnosom prema demos-u, koji je bio potkrepljen prekorom i mržnjom.

Brojne misli ovog živopisnog filozofa su do danas neprevaziđene. Fascinantna je činjenica da su te ideje većito aktuelne i svuda prisutne. Svojim životom i delima, Heraklit je ostavio uticaj na dalje naraštaje: počev od pristalica stoičke škole, pa do Hegela, Marksa, Ničea,...Po brojnim autorima koren njegove dijalektike proseže se kroz dalju genezu filozofije. Bez obzira na nepredvidivost dalje antropogene evolucije, ideja logosa i dijalektika suprotnog nikad neće biti izbrisane zubom vremena. I dalje će bogatiti umove i širiti dijapazone budućim generacijama.

Literatura:

1. Koplston: "Istorija filozofije", BIGZ, Beograd, 1988
2. Jaspers, Karl: "Anaksimander, Heraklit, Parmenid, Plotin, Anselma, Laoce, Nagard una", VK, Beograd, 1988.
3. Kalenić, Jadranka: "Mudrost grčke antike", MG V, Zagreb, 1999
4. Bošnjak, Branko: "Grčka filozofija" NZMH, Zagreb, 1983

Stanko Galić IV-2 (2005/06)

Srednja poljoprivredno-prehrambena škola, Sombor